

Pikkukaupungin professori Johan Kraftman

*Tiedon tuottamisen paikat ja unohtumisen kysymys
1700-luvulla*

Ella Viitaniemi

© <https://orcid.org/0000-0003-0211-6878>

Valistuksen keskeisiä elementtejä oli rationaalis-tieteellinen ajattelu, joka yhtäältä tarvitsi ja toisaalta myös tuotti vapaata julkista keskustelua (Ikonen 2010, 297–298). Valistusaatteen keskeisin tavoite oli purkaa kaikkia sellaisia ajatusmalleja ja rakenteita, jotka estivät yksilöitä ja yhteiskuntaa kehittymästä. Immanuel Kant määritteli valistuksen olevan ”pääsemistä ulos itseaiheutetusta alaikäisyyden tilasta”. Tämä edistys tapahtuisi erityisesti oikeaa, empiiristä, tieteellistä tietoa lisäämällä, ja sen katsottiin olevan lineaarista ja päättymätöntä liikettä. (Kant 2017 [1784], 87; Ikonen 2010, 37–39; Viitaniemi 2020; Laiho & Koistinen 2024; Wolff 2024.) Näin ollen oli luontevaa, että aikakaudelle tyypillistä oli lähes loputon edistysusko. Myös porvooolaiseen kauppiasperheeseen syntyneen Johan Kraftmanin (1713–1791) ajattelussa ja toiminnassa oli vahvasti läsnä edistys. Niin Euroopassa kuin Ruotsin valtakunnassa ryhdyttiin esittämään avoimia taloudellisia, poliittisia, tieteellisiä ja teknisiä kysymyksiä siitä, miten taloudelliset ja yhteiskunnalliset pulmat voitiin ratkaista parhailla mahdollisilla tavoilla. Näissä keskusteluissa, joita käytiin myös kirjallisesti erilaisten uusien julkaisukansavien kautta, Johan Kraftman oli sekä opettajana että taloustieteilijänä monin eri tavoin mukana.

Kraftmanin kirjoituksia tarkastellaan tässä luvussa osana 1700-luvun hyödyn aikakautta, empiiristen tieteiden läpimurtoa ja valistusajan ajatusvirtauksia. Luvussa ei analysoida tekstien sisältöä sinänsä, vaan tarkastellaan niiden aihepiirejä ja julkaisua osana aikakauden

ajattelua ja virtauksia.¹ Samalla Kraftmanin kirjoitukset heijastavat Ruotsin valtakunnassa, mutta myös eurooppalaisittain, uudenlaisen poliittisen julkisuuden syntyä.² Julkisen keskustelun sfääri edellyttää jonkinlaisia demokraattisia instituutioita ja suhteellisen vakaita yhteiskunnallisia olosuhteita (Huttunen 2014; Huttunen 2019).³ Ruotsin valtakunnassa 1720-luvulta lähtien kuninkaallisen majesteetin valta oli supistettu ja säätyjen edustajat kokoontuivat valtiopäiville säännöllisesti. Säädyt (aatelisto, papisto, porvaristo ja talonpojat) toimivat aktiivisesti, ja niiden yli muodostui epävirallisia puolueita. Samalla uudenlainen, entistä vapaampi ja keskustellevampi poliittinen kulttuuri sai alkunsa.

Kraftman osallistui hyödyn aikakauden politiikkaan tutkimalla, opettamalla ja kirjoittamalla. Hänen tavoitteenaan oli tiedemiehen ura. Kraftman opiskeli teologiaa, mutta suuntautui empiirisiin luonnon- ja taloustieteisiin, eikä koskaan suorittanut pappistutkintoa. Kraftman opiskeli Turun yliopistossa sekä Uppsalan yliopistossa, joissa hän sai voimakkaasti vaikutteita luonnontieteiden innostuksesta. Turussa Kraftmanin opettajana toimi erityisesti fysiikan professori Johan Browallius (1707–1755). Browallius oli Carl von Linnén henkilökohtainen ystävä, ja hän toi Turkuun modernin luonnontutkimuksen ja hyötyajattelun (Stén 2021, 106, 117). Kraftman nimettiin Turun akatemian ensimmäiseksi taloustieteen dosentiksi, ja hän tavoitteli sekä fysiikan että taloustieteen professuuria, jääden hauissa kolmannelle ja toiselle sijalle. Erityisesti taloustieteen professuurin lipuminen Kraftmanin nenän edestä Pehr Kalmille oli ilmeinen takaisku. (Suolahti 1910, 25–26; Klinge 1990, 75; Klinge 2006, 99–100.) Browallius nimitettiin puolestaan Turun piispaksi, ja siinä tehtävässä hän johti tuomiokapitulin kanssa hiipakunnan

1 Tutkimusartikkeli on osa SLS:n rahoittamaa projektiani: ”Usko, edistys ja politiikka. Professori Johan Kraftmanin ja rovasti Mikael Lebellin yhteiskunnallinen yhteistyö 1700-luvulla.”

2 Ks. myös Viitaniemi 2024.

3 Ks. myös Havu & Huhtinen 2022.

koululaitoksia. Hän myös vaikutti siihen, miten Kraftmanista tuli Porin triviaalikoulun rehtori.

Tässä luvussa keskitytään Johan Kraftmanin uran alussa syntyneisiin julkaisuihin ja erityisesti *Tal om läsnings-werket* -tekstiin, joka julkaistiin vuonna 1751 Tukholmassa. Kyseessä on kolmen puheen kokoelma, jotka Kraftman piti ollessaan Porin triviaalikoulun rehtori. Puheissa hän ottaa kantaa koulutuksen tilaan, esittää hyödyn aikakauden ja valistuksen hengessä pedagogisia uudistuksia ja kertoo triviaalikoulussa tekemistään havainnoista ja käyttämistään edistyksellisistä opetusmetodeista.⁴ Lisäksi tässä luvussa pohditaan Kraftmanin asemaa taloustieteen syrjään jääneenä pioneeriina. Tarkastelu kohdistuu erityisesti Kraftmanin maatalouspolitiikan uudistamista käsittelevän *Utdrag af Academiska Föreläsningar Uti Landthushållningen* (1747) julkaisuolosuhteisiin. Teksti perustui luentosarjaan, jonka Johan Kraftman piti Ruotsin valtakunnan ensimmäisenä taloustieteen dosenttina. Molemmat julkaisut ovat ainutlaatuisia, sillä ne ovat lajissaan ensimmäisiä Suomessa ja hyvin varhaisia myös eurooppalaisissa viitekehyksessä.

Pyrin asettamaan Kraftmanin varhaiset mutta urauurtavat kirjoitukset yhteiskuntahistorialliseen kontekstiin, ja tarkastelen sitä kautta hänen tuotantonsa mahdollisen säilymisen tai unohtumisen syytä. Pohdin, mitkä mahdolliset tekijät vaikuttivat Kraftmanin kirjoitusten syntyyn, missä yhteiskunnallisessa tilanteessa ne julkaistiin, ja mikä niiden käyttöfunktio oli. Lisäksi selvitän, mil-laista lukijakuntaa niillä tavoiteltiin. Samalla pohdin, missä määrin Kraftmanin kirjoitukset jäivät elämään, ja miten niitä edelleen muistetaan, ja mistä mahdollisesti johtuu hänen tuotantonsa sekä osin myös elämäntyönsä unohtuminen. Kraftmanilta itseltään emme löydä vastausta, sillä hänen yksityisarkistoansa ei ole säilynyt. Lisäksi arvellaan, että vain osa Kraftmanin kirjoituksista ja elämäntyöstä on lopulta julkaistu (Hultin 1910, 136). Näin ollen suuri

4 *Tal om läsnings-werket, hållne wid examina anniversia, i Björneborgs trivial-schola af Johan Kraftman rect. scholae.* Tukholma: Lars Salvius, 1751.

osa Kraftmanin kirjallisesta tuotannosta on unohtuksissa tai jopa kokonaan kadonnut.

Kraftman paneutui vuoden 1758 jälkeen Ulvilassa Koiviston ratsutilan viljelyyn ja erilaisten edistyksellisten kokeilujen ja hankkeiden toteuttamiseen sekä tilalla että lähiseudulla (*Dagligt Allehanda* 11.12.1787). Hän kuitenkin myös julkaisi maatalouskokeiluistaan ja kokemuksistaan erilaisia tekstejä ja pyrki vaikuttamaan yleiseen keskusteluun ja tietoisuuteen Porin seudulta käsin. Kraftman ajoi kiihkeästi ja voimiaan säästelemättä uudistuksia ja parannuksia maataloudessa ja laajemmin yhteiskunnassa. Ensimmäistä kertaa tavallisten ihmisten elinolosuhteita ja mahdollisuuksia harjoittaa elinkeinojaan pyrittiin kohentamaan. Toki tausta-ajatuksena oli se, miten isänmaa tulisi hyötymään tehokkaammista viljelykeinoista ja lukuisista terveemmistä lapsista, mutta jotakin perustavanlaatuisia muutosta ja uskoa parempaan tulevaisuuteen oli ilmassa. Oman mallimaatilan lisäksi kirjoittaminen ja julkaiseminen, argumenttien esittäminen ja tutkitun tiedon jakaminen olivat Kraftmanin näkökulmasta parhaita mahdollisia keinoja edistyksen levittämiseen.

Tiedon ja unohtumisen paikat – voiko pienestä provinssikaupungista tulla mitään uutta?

Valistusaikana yliopisto- ja hallintokaupunkeihin muodostuneiden tiedon keskuksien rinnalle tuli muita paikkoja, kuten laboratorioita, kirjastoja, painotaloja ja kirjakauppoja sekä kahviloita, joissa uutta tietoa tuotettiin ja levitettiin eri tavoin (Burke 2023, 76). Yksi tieteen läpimurron oivalluksista ja lähtökohdista oli, että empiirisiä kokeita voitiin tehdä missä tahansa, ja ne voitiin myös toistaa muualla. Havaintoja ja tietoja kerättiin ennennäkemättömällä vauhdilla eri alueilla ja eri puolilla maapalloa. Kun oppineet tallettivat havaintonsa ja kokeensa seikkaperäiseen kirjalliseen muotoon, voitiin ne lukea missä tahansa, ja kokeita voitiin tarkastella, jäljitellä tai toistaa ja kehittää edelleen. Näin tutkimuksen paikkasidonnaisuus

katkesi, kun kirjastoista ja luentosaleista astuttiin ulos havainnomaan ja kokeilemaan asioita.

Toinen merkittävä valistuksen läpimurto oli se, että suhtautuminen tietoon muuttui ja uusien lukijoiden ryhmiä syntyi erityisesti sivistyneen ”keskiluokan” piirissä. Oppineiden yhteinen eurooppalainen kieli oli ollut vuosisatoja latina, mutta sen rinnalle nousi kansallisia kieliä, joilla julkaistiin erilaisia pienpainatteita, pamfletteja sekä sanomalehtiä. Lisäksi teoksia käännettiin eri kielille (Tarkka 2022). Latina oli auttanut suppean eurooppalaisen oppineiden verkoston tiedon omaksumisessa ja säilyttämisessä aikana, jolloin ajateltiin, ettei tietoa (erityisesti teologiaa) sopinut levittää laajempien kansanjoukkojen pariin, koska oppimattomat saattoivat käyttää sitä väärin. Myös esimerkiksi lääketieteen salaisuuksia pyrittiin varjelemaan (Kananoja 2022, 223). Valistusajana ajateltiin juuri päinvastoin. Mitä nopeammin ja laajemmin tietoa voitiin levittää ja mitä enemmän siitä voitiin keskustella, sitä tehokkaammin voitiin saavuttaa uusia tuloksia (Wolff 2024). Tietoa siis tuotettiin, sitä punnittiin ja oltiin myös valmiina arvioimaan uudestaan.

Yksi ratkaisu viimeisimpien tieteellisten avausten ja uusien oivallusten välittämiseen oli kirjoittaa niistä sanomalehtiin tai julkaista pienpainatteina. Näin ollen henkilöt, jotka olivat satojen kilometrien päässä, saattoivat suhteellisen nopeasti saada käsityksen esimerkiksi siitä, millaisia esitelmiä, luentoja ja juhlapuheita oli viime aikoina pidetty. Lisääntyneiden ja kokonaan uusien paino- ja julkaisumahdollisuuksien (sanomalehdet ja pienpainatteet) kautta tietoa voitiin myös levittää aikaisempaa nopeammin ja laajemmalle lukevalle yleisölle (Knif 1999, 177–178). Tiedon siirtämisen volyymit kasvoivat ja tehostuivat, vaikka painotuotteet ja kirjeet itsessään liikkuivat edelleen hevostähtien ja purjelautojen nopeudella kaupungista ja valtiosta toiseen.

Oppineet yrittivät pysyä tieteen kehityksessä kärryillä lukemalla aikakauslehtiä, jotka oli suunnattu erityisesti tiederintaman tapahtumia laajemmin seuraavalle yleisölle, kuten englantilainen *History of the Works of Learned* (Burke 2023, 79). Vastaavasti Ruotsissa julkaistiin *Lärda tidningar* -lehteä, jossa referoitiin ja kuvailtiin

uusimpia kirjoja ja julkaistiin lyhennelmiä esitelmistä. Julkaisut, joihin oli koottu esimerkiksi lyhennelmiä uusista kirjoista ja ajan-kohtaisista luennoista ja esitelmistä, olivat oivallisia uuden tiedon välityskanavia, sillä ne auttoivat seuraamaan uusia tieteiden ja aat-
teiden virtauksia suhteellisen nopeasti ja tehokkaasti maantieteel-
lisestä sijainnista huolimatta.

Kaupunkina Pori oli Turun ja Porin läänin pohjoisempi ja Turkua selvästi pienempi provinssikaupunki. Se oli tavallaan uuden tiedon tuottamisen paikkana ”väärä” (Burke 2023, 85–89). Pori ei ollut tie-
don keskus sinänsä, eikä se ollut erityinen uuden tiedon tuottamisen paikka esimerkiksi valtakunnan poliittiseen keskukseen Tukhol-
maan tai yliopistokaupunkeihin Uppsalaan ja Turkuun verrattuna. Toisaalta merenrantakaupunkina sieltä oli yhteydet Tukholmaan ja esimerkiksi sen kirjallisiin kauppatuotteisiin. Suora ja itsenäinen kaupankäynti muiden kuin Tukholman tai Turun kanssa oli kui-
tenkin Pohjanlahden pikkukaupungeilta kielletty merkantilismin hengessä vuoteen 1765 saakka (ns. Pohjanlahden kauppapakko).⁵ Joka tapauksessa pientenkin Porin kaltaisten satamakaupunkien etuna oli mahdollisuudet nopeampaan ja laajempaan informaation saantiin, koska kauppalaivojen mukana oli mahdollista kul-
jettaa pääkaupunkiin ja takaisin niin matkustajia kuin yksityisiä kirjatilauksia, sanomalehtiä ja muuta postia (Burke 2023, 82–84).

Toisaalta mitään estettä empiiristen kokeiden toteuttamiseen ei Porissa tai muualla periferiassa ollut. Kraftmanin elämäntyö kes-
kittyi Porin lähelle, jossa hän uudisti triviaalikoulun opetusta. Tri-
vialikoulu oli kahdeksanvuotinen koulu, joka tarjosi perustasoista opetusta alueen säätyläistön, porvariston ja vauraimman talonpoi-
kaisväestön pojille, joiden tavoitteena olivat yliopisto-opinnot tai alemmat virkamiestehtävät. Koulu oli toiminut Porissa pitkään, jo vuodesta 1641 lähtien, ja sillä oli merkittävä rooli Satakunnan ja ny-
kyisen Pirkanmaan alueen poikien kasvatuksessa ja koulutuksessa sekä virkamiesten tuottamisessa. Samalla seudulla, Kokemäenjoen

5 Tieteen termipankki 27.8.2024: Historia: Pohjanlahden kauppapakko. https://tieteentermipankki.fi/wiki/Historia:Pohjanlahden_kauppapakko.

vesistön vanhalla ja vauraalla maatalousalueella Ulvilassa, sijaitsi myös Kraftmanin maatila, kahden manttaalin kokoinen Koiviston ratsutila.

Porin triviaalikoulusta ja Koiviston ratsutilasta tuli ikään kuin hänen laboratorionsa, jossa hän kehitti ideoitaan ja kokeili niitä käytännössä. Hieman syrjäinen sijainti toi Kraftmanille myös etuja: provinssialueen koulun rehtorina hän pystyi muokkaamaan opetusta melko omavaltaisesti ja nopeasti. Suuremmassa kaupungissa hän olisi todennäköisesti joutunut perustelevaan toimiansa laajemmalle opettajakunnalle ja ehkä kaupungissa vaikuttaneille muille oppineille, joilla oli jokin sidos tai intressi triviaalikoulua kohtaan, esimerkiksi oma lapsi oppilaana. Pienemmässä kaupungissa hän sai toimia rauhassa, mutta toki piispan valtuuttamana ja valvonnassa. Kraftman käytti myös asemaansa ja verkostojansa oppineena säätyläisenä ja suurmaanomistajana maatalouskokeiluissaan. Ulvilan seudun talonpojat joutuivat esimerkiksi lopulta taipumaan Kraftmanin hankkeisiin itsensä maaherran velvoittamana.

Porin triviaalikoulun rehtorin valistuneet puheet julkaisuina ja poliittisina kannanottoina

Kraftmanin työ keskittyi Poriin sen jälkeen, kun hän oli hakenut sekä fysiikan että taloustieteen professuuria ja jäänyt viranhauissa kolmannelle ja toiselle sijalle. On mahdollista, että Kraftman päätyi Porin triviaalikoulun rehtoriksi osittain siksi, että hän omisti Koiviston ratsutilan Ulvilassa Porin kaupungin lähistöllä, mutta myös entisellä fysiikan professorilla ja sittemmin piispa Johan Browalliuksella oli todennäköisesti vaikutusta asiaan.

Turun piispana ollessaan Browalliuksen tavoitteena oli uudistaa koululaitosta siten, että klassisten kielten ja dogmatiikan opetuksen rinnalle lisättäisiin yleishyödyllisiä aineita ja erityisesti luonnontieteitä. Opetusmetodien uudistaminen oli ollut hänen tavoitteenaan jo pitkään, sillä hän oli julkaissut vuonna 1737 Uppsalassa väitöskirjan luonnontieteen asemasta ja metodista. Browallius

pyrki myös nopeasti yleistajuistamaan latinankielisen väitöksen-
sä keskeisen sisällön julkaisemalla kasvatustieteellisen kirjoituksen
*Tankar öfwer historiae naturalis nytta wid ungdomens upfostring
och underwisning*. Tämän jälkeen hän laati akateemisten opintojen
uudistamista koskevan kannanoton *Tankar öfwer naturkunnighe-
ten, och huru then bör drifwas wid en academia*. Nämä julkaisut,
erityisesti viimeinen, vaikuttivat siihen, että hänet nimitettiin Tu-
run akatemiaan fysiikan professoriksi kolmannelta sijalta vuonna
1738. (Pitkäranta 2000.)

Talous- ja luonnontieteisiin suuntautunut Kraftman oli siis Bro-
walliuksen näkökulmasta oivallinen valinta Porin triviaalikoulun
rehtoriksi sekä toteuttamaan koulu-uudistusta, sillä miesten aja-
tukset opetuksen uudistamisesta olivat yhteneväiset (Kraftman
1751, 5). Kraftman oli käytännössä osoittanut halukkuutensa ope-
tusmetodien uudistamiseen luennoidessaan ensimmäisenä ruotsin
kielellä Turun akatemiassa. Porin triviaalikoulusta tuli ikään kuin
koelaboratorio, jossa Kraftmanin oli mahdollista suorittaa hyödyn
aikakauden ihanteiden mukainen koulu-uudistus sekä kokeilla ja
havainnoida opetusmetodien uudistamista.

Kraftmanin pedagoginen ajattelu edusti uutta eurooppalaista
linjaa, ja hän tarttui Porin triviaalikoulussa mielestään pahimpiin
opetuksen epäkohtiin.⁶ Hän laajensi suppeaa ainevalikoimaa luon-
nontieteillä ja painotti luonnollisempaa opetustapaa. Kraftmanin
mielestä esimerkiksi pelkkä perässä toistaminen ja ulkoluku te-
kivät oppilaista papukaijoja. Sen sijaan hän halusi varmistaa, että
oppilaat ymmärsivät oppimansa, ja vasta sitten opetuksessa voitiin
siirtyä eteenpäin. Opetuskielenä hän käytti klassisten kielten lisäksi
ruotsia, jolla hän selitti vaikeimmat asiat. Latinan kielen opetusta ei
kuitenkaan syrjäytetty, sillä sitä tarvittiin erityisesti yliopisto-opin-
noissa. Uusiksi aineiksi hän otti luonnonhistorian ja käytti oppikir-
jana muun muassa Carl von Linnén teosta *Systema Naturae* (1735).

6 Kraftmanin pedagogisesta ajattelusta laajemmin ks. Viitaniemi 2024.

Käytännönläheinen Kraftman korosti kasvatusajattelussaan sitä, että koulutus oli perusta, jolle yhteiskunnan menestys ja tulevaisuus voitiin rakentaa. Hänen mukaansa valtakunta tarvitsi kehittyäkseen taitavia, rehellisiä ja luotettavia nuoria miehiä, jotka palvelisivat monipuolisesti yhteiskunnan eri osa-alueilla. Kun aikaisempi, klassinen opetus oli painottunut papiston koulutukseen, Kraftmanin tavoitteena oli, että oppilaat saisivat valmiuksia työkennellä esimerkiksi siviilivirkamiehinä, upseereina, merikapteenina ja elinkeinojen harjoittajina.

Kraftmanin opetusfilosofiaa ja hänen käyttämiensä metodeja tunnetaan, koska hän selvitti työnsä tuloksia, ajatuksiaan ja suunnitelmiaan lukuvuoden päätteeksi pidetyssä tilaisuudessa, *examina anniversariassa*. Kraftmanin ensimmäisestä puheesta Porin triviaalikulun rehtorina tehtiin referaatti, joka julkaistiin *Lärda Tidningarissa*.⁷ *Lärda Tidningarissa* julkaistiin erilaisia esitelmiä, luentoja ja kirja-arvioita tai lyhennelmiä. Sen tarkoituksena oli levittää tietoa siitä, mistä aiheista akateemisilla areenoilla oli viime aikoina julkaistu, luennoitu ja keskusteltu. Tiedon nopea levittäminen oli tieteessä uusi ilmiö, jota vauhditti painotuotteiden määrän kasvu. Painotuotteita oli saatavilla enemmän kuin koskaan aiemmin. Painotaloilla ja kirjakaupoilla sekä kirjastoilla ja kahviloilla olikin valistuksen aikana tiedonvälityksessä uudenlainen merkittävä rooli. Ne loivat myös konkreettisia tiedonhankinnan paikkoja sekä tiloja lukevan yleisön kohtaamisille ja tiedon jakamiselle (Burke 2023, 76).

Kraftman julkaisi itse kolme ensimmäistä puhettaan (vuosilta 1749–1751) Tukholmassa omakustanteena nimellä *Tal om läsningsverket, hållne wid Examina Anniversaria, i Björneborgs trivialschola*. Puheet on julkaistu sellaisenaan, eikä niihin ole liitetty esipuhetta, johdantoa tai loppulukua. Pelkkä otsikko kertoi lukevalle aikalaisyleisölle, millaisessa perinteisessä triviaalikulun kevätjuhlan kontekstissa puheet on pidetty. Sisällössä oli kuitenkin jotakin hyvin uutta.

7 Lämmin kiitos FT Kaisa Kyläkoskelle tästä lähdelöydöstä.

Kraftmanin halu julkaista puheet nopeasti liittyy todennäköisesti samaan aikaan käytyyn poliittiseen keskusteluun opetuksen uudistamisesta. Kraftmanin, kuten aikakauden muiden oppineiden ja vaikuttajien, tavoitteena oli julkaista juuri valtakunnan keskuksessa ja väkirikkaimmassa kaupungissa Tukholmassa.⁸ Tukholmassa oli painotuotteille laajin ostajakunta sekä mahdollisuus levittäytyä mahdollisimman laajalle lukijakunnalle. Näin ollen puheiden julkaiseminen Tukholmassa valtiopäivien aikana (1751–1752) antoi mahdollisuuden koulutuspoliittisen näkökulman mahdollisimman tehokkaaseen ja laajaan levitykseen. Säätymävaltiopäivät oli käsitellyt koulujärjestyksen uudistamista pian itsevaltiuden päätyttyä 1724. Tuolloin annettu koulujärjestys myötäili kuitenkin vanhoja käytäntöjä, eli painotti klassisten kielten ja jumaluusopin opetusta ja valmensi poikia lähinnä teologian yliopisto-opintoihin. Se nähtiin pian aikansa eläneeksi, ja hattupuolue pyrki uudistamaan sitä 1730-luvun lopulta lähtien. Erityisesti aatelisto ja porvaristo olivat sitä mieltä, että koulutuksen tulisi vastata paremmin kasvavaan tarpeeseen kouluttaa aikaisempaa monitaitoisempia siviilivirkamiehiä. Vuonna 1745 perustettiin koululaitoksen uudistamista valmisteleva kasvatuskomissio, jonka työ jatkui 15 vuotta (Ahokas 2011, 84–85; Joutsivuo 2010, 141). On siis luonnollista ajatella, että Kraftman pyrki julkaisullaan tuomaan valtiopäiväedustajien sekä muiden poliittisten vaikuttajien tietoisuuteen omassa koulussaan ja opetuslaboratoriossaan havaitsemiaan seikkoja, kun koulujärjestyksen uudistaminen ja kasvatuskomission työ nousivat valtiopäivien aikana puheenaiheeksi ja käsittelemiseksi.

Myös piispa Browallius pyrki edelleen vaikuttamaan valtiopäivien aikaiseen keskusteluun sekä kasvatuskomission työhön, sillä hänkin julkaisi samaan aikaan (1751) kannanoton *Oförgripeliga tankar om underwisingvärket wid gymnasier och scholarne i riket*. Browalliuksen teksti painettiin kuitenkin Turun akatemian kirjapainossa, mutta sitä voitiin levittää ja myydä myös Tukholmassa.

8 Ks. esimerkiksi Sennefelt 2011; Kyläkoski 2023.

Julkaisu ilmestyi ilman kirjoittajan nimeä, kuten aikakauden tapana oli. Piispan virassa Browalliuksella oli myös suora pääsy valtiopäiville pappissäädyn edustajana. Johan Kraftmania ei valtiopäiväedustajaksi valittu, mutta sen sijaan hänen veljensä Anders (1711–1791) edusti pappissäätystä myöhemmin, vuosien 1765–1766 valtiopäivillä. (Kotivuori 2005.)

Kraftmanin kouluopetuksen kokeilulaboratorio päättyi kuitenkin jo muutaman vuoden kuluttua, kun Johan Browallius kuoli 47-vuotiaana vuonna 1755. Tämän jälkeen Kraftman nimitettiin Turun akatemian ylimääräiseksi matematiikan professoriksi, ilmeisesti häneltä itseltään siitä kysymättä. Kraftman ei ollut innokas ottamaan tehtävää vastaan, ja hän pyysi saada jäädä hoitamaan Porin triviaalikoulun rehtorin tehtävää (Hultin 1910, 134–135). Seuraava Turun piispa C. F. Mennander oli edeltäjänsä maltillisempi ja vanhoillisempi koulutuskysymyksissä. Hän oli osaltaan vaikuttamassa siihen, että pitkään valmisteltu uudistettu koulujärjestys äänestettiin kumoon vuoden 1760 valtiopäivillä. Uusi koulujärjestys saatiin vasta vuonna 1807, mutta Suomen koululaitokseen se ei ehtinyt juurtua, joten vuoden 1724 koulujärjestyksen perinne eli vielä pitkälti autonomian aikana (Heikkinen 1972, 34–37).

Uudet tuulet puhaltavat entiset mennessään

Aikaisempaa nopeampi tiedonlevitys auttoi parantamaan yhteiskunnan olosuhteita, mikä oli hyödyn aikakauden tavoitteena. Tuolloin vallinnut valtava innostus asioiden korjaamiseen ja parantamiseen oli lähes käsinkosketeltavaa. Nopeutuneessa julkaisutahdissa ja argumentoinnissa on kuitenkin vastapuolena se, että (poliittisen) lukevan yleisön mielenkiinto kiinnittyy nopeasti seuraavaan kysymykseen ja siitä syntyy jälleen uusia keskusteluja sekä uusia painotuotteita ja julkaisuja. Näin ollen ajankohtaisten julkaisujen sykli kiihtyi, niiden käyttöikä lyheni ja poliittisia teemoja käsittelevät julkaisut vanhenivat aikaisempaa nopeammin. Painotuotteista

tuli uuden sivistyneen keskiluokan kulutustavaraa, jota nautittiin esimerkiksi kahvin tai kaakaon ohessa.⁹

Vaikka Kraftmania ei ole täysin unohdettu, häntä ei kuitenkaan pidetä suomalaisen pedagogiikan isänä, vaikka sellaisenkin arvoni-
men hän olisi voinut saada.¹⁰ Merkittävää nimittäin on, että Kraft-
manin pedagogiikkaa käsittelevä kokonaisuus (1751) on julkaistu
huomattavasti aiemmin kuin eurooppalaiset klassikoiksi nousseet
Jean-Jacques Rousseau'n *Émile eli kasvatuksesta* (1762) tai Imma-
nuel Kantin luentoihin perustuva ja niistä toimitettu *Über Pädag-
ogik* (1803).¹¹ Kraftmanin puheista on luettavissa se, että hän oli
opiskellut John Locken kasvatuksellista ajattelua. Kraftman myös
sovelsi Locken ajatuksia edistyksellisesti opetustyössään Porin tri-
viaalikoulussa. Hän havainnoi uudistusten etenemistä ja arvioi nii-
den vaikutuksia oppimistuloksissa. Näin ollen Kraftmanin peda-
goginen ajattelu ja toiminta voidaan nostaa osaksi eurooppalaista
kasvatushistoriaa.

Ehkä myöhempien aikojen ajatuksena on ollut, ettei Suomessa
voinut olla olemassa kasvatusajattelua ennen 1800-luvun loppua.
Kraftman ei kuitenkaan ollut ajatuksineen pelkästään Suomessa
edellä aikaansa, vaan jopa eurooppalaisen valistuksen aallonhar-
jalla jo 1740-luvulla. Kun koulutus uudistus vihdoinkin tapahtui, vas-
ta vuonna 1866 kansakouluasetuksen myötä, olivat aikaisempien
ideoiden esittäjät jo painuneet unholaan.

Ylipäätään valistusajan ja 1700-luvulla syntyneiden ideoiden ja
ilmiöiden tutkimuksen ongelmana on usein se, että ne syrjäytetään
myöhemmän historian kirjoituksen valossa. Ikään kuin ne olisivat
olleet vain heikkoja ilmaan heitettyjä ajatuksia, jotka puhkesivat to-
delliseen kukkaan vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla nationalismin

9 Kuluttamisen kulttuurihistoriasta pitkällä 1700-luvulla ks. esim. Helsing & Ilmakun-
nas 2023.

10 Joutsivuon (2010, 143–144) tosin mainitsee Kraftmanin professori Browalliuksen ja
professori Mennanderin rinnalla.

11 Todennäköisesti Kantin pedagogiset luennot, joista teos toimitettiin, pidettiin 1770-
ja 1780-luvuilla. Ks. Kant, Immanuel 2022 [1803]: *Pedagogiikasta*. Eryisesti Juha
Hämäläisen kirjoittama Johdanto, s. 7.

ja muun poliittisen ja yhteiskunnallisen kehityksen ohella.¹² Samalla tapaa hyödyn aikakauden hankkeiden ja poliittisten tavoitteiden voi katsoa jäävän yleensä teollistumisen ja siihen liittyvän globaalin kaupan ja vaurastumisen varjoon. Myös koulutuksen ja kasvatuksen historiassa painopiste on kansakoulun perustamisessa ja sen jälkeisessä ajassa.

Johan Kraftmanin aikalainen Anders Chydenius (1729–1803) oli koko maailman mittakaavassa aikaansa edellä painovapauden, asiakirjajulkisuuden ja taloudellisten sekä poliittisten ajatustensa kanssa (Virrankoski 1997). Chydenius on jäänyt ansaitusti historiaan pappina ja valtiopäivämiehenä, mutta hänet on silti paikoin unohdettu tai sivuutettu suomalaisessa ja ruotsalaisessa historiankirjoituksessa (Nokkala 2022, 229–230). On kuitenkin tärkeää nähdä myös yksilöiden määrätietoinen toiminta ja ponnistelu erilaisen yhteiskunnallisten uudistusten ja tavoitteiden saavuttamiseksi. Vaikka valtiopäivillä toimittiin säätyjen muodostamisessa ryhmissä sekä 1730-luvulta lähtien muotoutuneissa poliittisissa puolueissa (ns. hatut ja myssyt), oli ryhmissä myös aina yksittäisiä toimijoita, jotka visioivat sekä ajoivat hankkeita ja uudistuksia sitkeästi eteenpäin. Lisäksi, kuten Kraftmanin tapaus osoittaa, politiikkaan ja julkiseen keskusteluun yritettiin vaikuttaa myös ulkoapäin tarjoamalla rationaalisia näkökulmia ajankohtaisiin pulmiin.

Johan Kraftmanin toiminnan tai kirjallisen tuotannon unohtumista edesauttaa todennäköisesti se, että hän ei ollut valtiopäiväedustajana. Sen sijaan hänen veljensä Anders Kraftman oli. Kraftmanilla ei myöskään ollut pysyvää virkaa kirkon tai yliopiston palveluksessa Porin triviaalikoulun rehtorina vietettyjen vuosien jälkeen. On mahdollista, että Kraftman olisi voinut lopulta saavuttaa viran Turun akatemiassa, mutta hän jätti yliopiston ylimääräisen ja palkattoman matematiikan professorin tehtävän muutaman vuoden jälkeen. Pysyvän professorin viran myötä hänen näkyvyytensä myöhemmässä tutkimuksessa olisi todennäköisesti ollut parempi,

12 Valistusajan ideoiden sivuuttamisesta esimerkiksi Wolff 2024 ja Tarkka 2022.

ja hänet muistettaisiin useamman opinnäytteen ohjauksesta sekä muista tieteellisistä julkaisuista ja keksinnöistä. Ehkä hänen kirjeenvaihtoonsa ja muistiinpanojansa olisi säilynyt jälkipolville.

Sen sijaan Johan Kraftman muistetaan historiankirjoituksessa lähinnä maataloushistorian saralla edistyksellisistä, mutta paikallisista, ojitus- ja suonkuivatushankkeistaan sekä kivinavettojen kehittämisestä. Hänen työnsä maatalouden ja erityisesti suonkuivatushankkeiden edistäjänä ei jäänyt aikalaisilta huomaamatta. Hänestä nimittäin tehtiin vuonna 1775 Vaasan ritarikunnan ritari. Vuonna 1778 hänet kutsuttiin Ruotsin tiedeakatemian jäseneksi, mikä oli hänen sitkeän työnsä huipentuma, mutta ei suinkaan päätepiste. (Virrankoski 2000.) Hän jatkoi elämäntyötään suonkuivatushankkeiden ja kivirakentamisen edistämisen parissa edelleen (Viitaniemi 2016).

Myöhemmässä tutkimuksessa Kraftman on saanut huomiota erityisesti palkolliskysymykseen liittyvistä näkökulmistaan. Kraftmanin näkemys 1700-luvun työvoimapolitiikasta mukaili maanomistajan ja isännän näkökulmaa eli oli kontrolloiva ja alistava. Lisäksi hyödyn aikakauden ja patriotismin hengessä hän korosti kaikkien velvollisuutta tehdä parhaansa isänmaan taloudellisten olojen kohentamisen eteen. Palkollisten kohdalla hän kannatti työvoiman arpomista, mikä oli täysin vastakkainen näkemys kuin erityisesti vapautta ja ihmisten oikeuksia korostavalla Chydeniuksella oli (Wilmi 2018, 51). Miehet olivat tietoisia toistensa vastakkaisista näkemyksistä, ja Chydenius myös viittaa Kraftmanin ehdotukseen työvoiman arpomisesta kirjoituksessaan (Chydenius 1761/1762).¹³ Näin ollen vanhoilliseksi ja jäykäksi leimautuneeseen Kraftmaniin ei ehkä ole osattu yhdistää edistyksellistä opetusajattelua ja koulutuspoliittisen ohjelmajulistuksen laadintaa.

13 Chydeniuksen elinaikana julkaisematon kirjoitus; 1770-luvun loppupuolella käydystä keskustelusta Virrankoski 1986, erityisesti Kraftmanin osuudesta 320–323.

Poliittiset kysymykset ja pragmaattiset vastaukset käyttökirjallisuuden muodossa

Poliittisen julkisuuden rinnalle nousi kirjallinen julkisuus 1700-luvun kuluessa. Vapauden ajan Ruotsissa nämä ilmiöt kulkivat käsi kädessä, kun päivänpolttavista poliittisista kysymyksistä kirjoitettiin ja argumentoitiin lehdissä ja muissa painotuotteissa. Rationalistisia, parhaimpia argumentteja ja ratkaisuja etsittiin myös erityisillä kirjoituskilpailuilla, joita julisti Kuninkaallinen tiedeakatemia. Kysymykset koskivat yleensä isänmaan taloudellisten olojen parantamista, ja samalla ne sivusivat myös yhteiskunnallisia ja sosiaalisia kysymyksiä. Esimerkiksi vuonna 1763 julkaistuun kysymykseen ”Mistä johtuu, että paljon ruotsalaisia muuttaa vuosittain maasta, ja millaisin säädöksin tätä voidaan parhaiten ehkäistä?” tuli kolmenkymmentä vastausta ja osassa esitettiin varsin kitkerää kritiikkiä maassa vallitsevista olosuhteista. Vastauksien kirjoittajien joukossa olivat Suomesta muiden muassa Turun akatemian kemian professori Pehr Adrian Gadd (1727–1797) sekä Alavetelin nuori kappalainen Anders Chydenius. Chydenius esitti vastauksessaan laajaa sosiaalipoliittista kritiikkiä ja parannusehdotuksia eri ammatti- ja säätyryhmien asemaan. Tiedeakatemia ei Chydeniuksen vastausta palkinnut, ehkäpä juuri sen seikkaperäisen kritiikin ja argumentaation vuoksi, mutta Chydenius julkaisi kirjoituksen itse vuonna 1765 Tukholmassa. (Virrankoski 1986, 117–121.)¹⁴

Alun perin tiedeakatemian julkaisemaan talouspoliittiseen kysymykseen annettu seikkaperäinen sosiaalipoliittinen vastaus levisi valtiopäivien aikana kirjasena. Siinä esitetyt ajatukset levisivät myös kasvokkain käydyissä keskusteluissa Tukholman kahvihuoneissa ja seurueissa koko maasta kerääntyneiden valtiopäiväedustajien piirissä. Niiden myötä uudet poliittiset ajatukset saattoivat matkata Ruotsin valtakunnan provinssihin, joissa Chydeniuksen

14 Chydenius, Anders 1765: *Hvad kan vara orsaken, at sådan myckenhet svenskt folk flytter utur landet?* Stockholm. Myös Pehr Adrian Gaddin vastaus julkaistiin samassa paikassa ja samana vuonna.

kuvaamat ilmiöt ja epäkohdat olivat varsin tuttuja. Keskusteluja ja ajatuksenvaihtoa voitiin jatkaa paikallistasolla.

Chydeniuksen vastaus Kuninkaalliselle tiedeakatemialle kuvaa varsin oivallisesti sitä, miten poliittisen ja kirjallisen julkisuuden muodostuminen ei rajoittunut pelkästään kaupunkeihin, vaan julkiseen keskusteluun oli mahdollista osallistua myös provinseista ja maaseudulta käsin. Käsiteltävänä olevat yhteiskuntapoliittiset kysymykset olivat valtaisia, eikä niitä voitu olettaa ratkaistavan välittömästi, vaikka asioiden toivottiinkin etenevän valtiopäivillä. Edistyksen ja elämisen tahti oli muutoinkin varhaismodernissa yhteiskunnassa maltillinen, joten postihevosen ja purjevenein välitettävien uutisten ja tiedon tahti riitti julkisen keskustelun ylläpitämiseen ja provinseista lähetettyjen vastineiden kirjoittamiseen ja julkaisemiseen. Julkisen keskustelun hajaantumisen kannalta keskeistä myös oli, että moniin ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin löytyi vastaus nimenomaan paikallistasolta, rahvaan elinpiiristä. Tällaisiin suurta osaa väestöstä koskeviin pulmiin myös Kraftman suuntasi loppuelämänsä kehitystyön.

Ruotsin valtakunnassa ryhdyttiin laatimaan ja julkaisemaan maatalouden kehittämiseen keskittyvää käyttökirjallisuutta eurooppalaisten mallien mukaan. 1700-luvulla virinneet ajatukset maatalouden kehittämisestä eivät olleet pelkästään tuontitavaraa, vaan myös omista tarpeista kumpuavaa hyödyllistä ajattelua. Ruotsin valtakunnassa julkaistiin 1700-luvulla maatalousaiheisia kirjoituksia useina erilaisina tekstilajeina sekä erilaisissa julkaisuissa. Näistä arvostetuin oli Ruotsin tiedeakatemian julkaisusarja *Handlingar*, jossa ilmestyi vuosien 1739–1775 välisenä aikana 90 pelkästään maataloutta käsittelevää tutkielmaa ja artikkelia. Yliopistoissa laadittiin useita maataloutta käsitteleviä akateemisia opinnäytteitä sekä opaskirjoja, joihin otettiin mallia Englannissa, Ranskassa ja Saksassa tehdyistä julkaisuista. Lisäksi jo ennen 1770-luvun puoliväliä ilmestyi useita satoja pienpainatteita ja sanomalehtiartikkeleita sekä lyhyitä tekstejä, jotka käsitelivät maatalouspolitiikan kysymyksiä ja esittelivät maatalouteen liittyviä uutuuksia kuten työvälineitä ja menetelmiä. (Niemelä 1998, 169.)

Maatalousaiheiseen julkaisemiseen liittyi myös suunnitelmallisuutta. Vuonna 1739 perustetussa Ruotsin tiedeakatemiassa huomio kiinnittyi alusta alkaen maatalouden kehittämiseen muiden keskeisten taloudellisten kysymysten ohella. Olihan maatalous koko väestön yhteinen elättäjä ja tuontiviljan osuutta haluttiin supistaa huomattavasti. Jo perustamisvuonna tiedeakatemian jäsen ja sittemmin isojoan ideoijana ja toteuttajana tunnettu Jacob Faggot esitti, minkälaisia maatalouden kehittämiseen suuntaavia tutkielmia pitäisi laatia. Hän teki myös itse taloustieteellisiä tutkimuksia, kuten *Svenska landtbrukets hinder och hjelp* (1746), jossa hän toi esille vallalla olevan maatalouden kehityksen esteitä ja esitti niihin ratkaisuja. (Niemelä 1998, 171–172.)

Samana vuonna Johan Kraftman piti Turun akatemiassa talousopista ensimmäisen luentosarjan. Luentosarja oli edistyksellinen aihepiirinsä ohella myös esitystapansa ja kielensä puolesta. Kraftmanin luennot olivat nimittäin julkisia, ja hän puhui ruotsiksi perinteisen latinan sijaan, mikä alleviivasi hyödyn aikakauden ja valistuksen tyypillisiä ajatuksia opetuksen käytännönläheisemmästä järjestämisestä. Kraftman myös julkaisi nopeasti ensimmäiset luentonsa nimikkeellä *Utdrag af Academiska Föreläsningar Uti Landt-hushållningen* (1747). (Hultin 1906 ja 1910, eri osin.)

Arvid Hultin luokittelee teoksessaan *Finlands litteratur under frihetstiden* (1906) Kraftmanin julkaisun enemmänkin ohjelmanjulistukseksi kuin varsinaiseksi maatalousoppaaksi tai oppikirjaksi. Kraftmanin luennot jatkuivat nimittäin myös kevätlukukaudelle 1747, mutta nuorella dosentilla oli kiire julkaista heti syyskauden luennot. Mahdollisesti hän halusi osoittaa pätevyytensä kilpailussa talousopin professorin virasta. Näin ollen luentosarjassa ja julkaisussa keskitytään enemmänkin luentojen alkupuolella esitettyihin talousopin periaatteisiin ja niiden merkittävyyden perustelemiseen. Loppupuolella hän myös esittää joitakin käytännön esimerkkejä siitä, miten vanhakantaista maataloutta ja siihen liittyviä toimintatapoja tulee uudistaa ja kehittää (Hultin 1906, 238). Kraftman oli kuitenkin luentoja pitäessään säätyläisviljelijänä vielä melko nuori ja

kokematon. Hän työsti kokonaisvaltaisemman maataloutta koskevan julkaisun *Tankar, Om den Wanmagt Uti hwilken Finska Landtman sig befinner* vuonna 1761 pian sen jälkeen, kun oli jättänyt ylimääräisen matematiikan professorin tehtävän Turun akatemiassa. Ulvilan mallitilallaan hän jatkoi maanviljelykokeilujen tekemistä ja hänen uutteran työnsä tulokset ilmestyivät useina erilaisina teksteinä ja hankkeiden pikkutarkkoina kuvauksina seuraavien vuosikymmenten aikana.

Kraftman on saattanut myös jäädä hieman Turun akatemian kahden maineikkaamman luonnontieteen professorin, Pehr Kalmin ja Pehr Adrian Gaddin, varjoon. Kemian professorina ollessaan Gadd julkaisi vuosina 1773–1777 kolmessa osassa teoksen *Försök til en Systematisk inledning i Svenska Landt-skötselen*, jossa hän toi esille aikakauden uusimmat näkemykset maatalouden kehittämiseksi (Niemelä 1998, 182–188; Burman 1999, 150). Turun akatemiassa julkaistiin koulutusta käsittelevä maisterinväitös talousopinprofessori Pehr Kalmin johdolla 10 vuotta Kraftmanin *Tal om läsnings-werket* -julkaisun jälkeen. Opinnäytteen tekijänä oli Johan Snellman, mutta ajan tavan mukaan maisterinväitös *Tankar om informations-werket i Österbotten, i synnerhet det privata* (1762) oli tehty tiukasti professorin ohjauksessa ja yhdessä kirjoittaen (Ahokas 2011, 87–89). Teoksessa toistetaan ainakin osittain samoja teesejä kuin Kraftmanin aikaisemmassa julkaisussa.

Kraftmanin työn muistamiseen ja arvostukseen saattaa vaikuttaa myös se, että maataloushistoria on harvoin yleisen kiinnostuksen kohde. Kraftmanin osuus on jäänyt tälläkin saralla jokseenkin sivuun. Kraftman muistetaan paikallisesti Porin seudun maaseudun kehittäjänä, mutta valtakunnallisesti, saati sitten eurooppalaisessa viitekehelyksessä, hänen työtään ei välttämättä nähdä tärkeänä. Kuitenkin Kraftman osallistui julkiseen keskusteluun julkaisemalla hankkeidensa kuvauksia sekä Suomessa juuri toimintansa aloittaneessa *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* että Tukholmassa. Esimerkiksi *Berättelse om Lattomeri kärrens utdikning* (1784) julkaistiin tukholmalaisessa kirjapainossa ja sitä mainostettiin

valtakunnallisesti leviävissä julkaisuissa, kuten *Inrikes Tidningar*-issa. Tieteen ja tiedonvälityksen sekä julkisen keskustelun kehitystä tutkittaessa ei ole syytä ylenkatsoa periferiaa, vaan itse asiassa onkin lukuisia syitä katsoa myös provinssikaupunkeihin ja maaseudulle, joiden kautta todellista tiedonvälityksen nopeutta ja tiedon leviämisen laajuutta voidaan tarkastella.

Johtopäätökset

Tässä luvussa olen pyrkinyt yhtäältä tuomaan esiin tiedon tuottamisen ja julkaisemisen lisääntyviä ja monipuolistuvia mahdollisuuksia 1700-luvun puolivälissä. Toisaalta olen myös tuonut esille niistä aiheutuvia sudenkuoppia ja mahdollisia syitä, joiden vuoksi osa tuon tuotteliaan aikakauden teksteistä jää nykylukijalle tuntemattomaksi.

Kohdistin tarkastelun Johan Kraftmaniin, joka oli erittäin monipuolinen ja toimelias opettaja, tiedemies ja insinöörimäinen keksijä. Olen tuonut esille erilaisia näkökulmia siihen, miten Kraftmanin kaltainen henkilö, joka teki monilla eri tavoilla yliopisto- ja kouluhistoriaa, on kuitenkin joutunut osin sivuutetuksi ja jopa unohtetuksi. Merkittävää on, että Kraftman oli sekä pedagogiikan että maatalouden kehittämiseen liittyvällä ajattelullaan ja julkaisuillaan eurooppalaisittainkin tieteen kehityksen kärjessä, osittain jopa aikaansa edellä. Kuitenkin hänen toimintansa ja tuotantonsa monipuolisuus on osittain unohtunut ja häntä tarkastellaan usein vain yhdestä näkökulmasta kerrallaan. Kraftmanilta ei ole säilynyt arkistoa, eikä hänestä ole vielä laadittu elämäkertaa.

Kraftmanin julkaisemien tekstien unohtuminen johtuu monesta syystä: hän ei saanut nuorempana tavoittelemaansa yliopistovirkaa, eikä hän myöhemmin halunnut toimia – sairauteensa vedoten – ylimääräisenä matematiikan professorina. Ylipäätään häntä ei juuri muisteta Porin triviaalikoulun rehtorina ja opetuksen uudistajana, vaan hänet muistetaan maatalouskysymysten ratkaisemiseen pyrkivistä yrityksistä. Unohtamisen problematiikassa keskeistä lie-nee myös Kraftmanin tiedon tuottamisen paikka, joka oli pääosin

provinssikaupunki Pori. Mikäli vastaava pedagoginen kehittäminen olisi tapahtunut esimerkiksi Turun katedraaliskoulussa tai Porvoon lukioissa, olisi sen merkittävyys muistettu todennäköisesti paremmin. Lisäksi triviaaliskoulujen asema lukioon ja yliopistoon valmistavina kouluina oli vähäisempi. Näin ollen Kraftmanin lyhytaikainen, vaikkakin aikaansa edellä oleva ja pitkälle tulevaisuuteen katsova, uurastus jäi muiden varjoon. Maataloushistoriassa hänet mielletään pikemminkin paikallistason toimijaksi, jonka saavutuksilla ei myöhemmin ollut juurikaan merkitystä. Kraftman on siis ikään kuin lähtökohtaisesti ajautunut pois akateemisesta valokeilasta, joka olisi tarjonnut varmemman muistamisen paikan kuin syrjäisen provinssikaupungin alempi kouluaste tai usein epäkiinnostavaksi alaksi mielletty maatalous.

Kraftman tuotti ajankohtaisiin poliittisiin kysymyksiin keskittyvää käyttökirjallisuutta, joka oli muistamisen kannalta epäedullinen kirjallisuuden laji. 1700-luvulla tapahtunut julkisuuden rakennemuutos ja tiedon levittämisen uudet kanavat nopeuttivat tieteellistä toimintaa ja kehitystä. Se tarkoitti käytännössä myös sitä, että tieteen tekemisen sykli nopeutui ja uusia tieteellisiä keksintöjä ja avauksia tehtiin aikaisempaa nopeammin. Samalla tieto ”vanheni” nopeasti. Myös vapaudenajan poliittisissa keskusteluissa erilaiset ideat vanhenivat, kun poliittinen keskustelu ja kiinnostuksen kohteet siirtyivät aikaisempaa nopeammin uuteen asiaan tai näkökulmaan. Näin ollen tiettyä poliittista keskustelua ja kysymystä varuten luotujen julkaisujen käyttöikä oli myös aikaisempaa lyhyempi. Antiikin ja keskiajan keskeisistä teoksista muodostui klassikoita, joita luettiin ja käytettiin vuosisatoja, kun taas 1700-luvun julkaisuista tuli julkisuuden rakennemuutoksessa ja poliittisen kulttuurin muutoksessa markkinatavaraa, jota voitiin ostaa luettavaksi suhteellisen halvalla. Julkaisujen sisällöistä voitiin keskustella ja kiistellä kahvilassa tai ehkä jopa kirjoittaa itse vastine seuraavaan julkaisuun. Uudelle julkiselle keskustelulle oli kuitenkin tyypillistä, että se siirtyi jonkin ajan kuluttua seuraavaan mielenkiintoiseen aiheeseen ja problemaan.

Kraftman pyrki tietoisesti muuttamaan vallitsevia olosuhteita, löytämään ja keksimään ratkaisuja, joilla yhteiskunnassa vaikuttaneita olosuhteita hänen mielestään voitiin parantaa. Yksi keskeisistä osa-alueista oli koulutus, jonka ymmärrettiin tarjoavan merkittävän väylän koko yhteiskunnan muuttamiseksi ja kehittämiseksi, mikäli opetusresurssit käytettäisiin oikein ja hyödyllisten asioiden opettamiseen. Kraftman osallistui taisteluun siitä, että opetustapoja ja opetettavia aineita monipuolistettaisiin ja muutettaisiin yleishyödyllisemmiksi. Koska koulutuksen uudistamisesta tehtiin poliittinen päätös valtiopäivillä, oli ensinnäkin tarve lisätä yleistä ymmärrystä siitä, miten ja miksi koulutusta piti muuttaa ja kehittää. Toiseksi piti vaikuttaa suoraan päättäjiin (kasvatuskomissio ja säätyjen valitsemat valtiopäiväedustajat) ja parhaiten se kävi julkaisemalla oma kanta tai näkemys valtiopäivien ollessa koolla Tukholmassa, jolloin tieto oli koko valtakunnasta kerääntyneiden poliitikkojen saatavilla.

Koska Kraftmanin *Tal om läsnings-werket* oli suunnattu rajatulle yleisölle vastaamaan pääosin tiettyyn poliittiseen kysymykseen, oli julkaisun käyttötilanne ja -aika melko rajattu. Kun koulutuspoliittinen kysymys lakaistiin pois agendalta puolueiden valtasuhteiden muuttuessa, menetti julkaisu myös kiinnostavuutensa. Kun kirjoittajalla ei ollut pysyvää asemaa akatemiassa ja kirjoitus käsitteli ”vain” peruskoulutasoista opetusta provinssikaupungissa, ei julkaisulla ollut laajempaa lukijakuntaa, eikä siitä muodostunut osa pedagogista kaanonista tai ohjelmajulistusta. Koulutuspoliittisten kysymysten tullessa uudelleen esille vasta autonomian aikana, ei Kraftmanin puhekokoelmaa tai pedagogista ajattelua enää muistettu. Myös Turun akatemian painotukset muuttuivat – kovista taoloustieteistä siirryttiin vähitellen kohti romantiikkaa ja uushumanistista aaltoa.

Lähteet

Tutkimusaineistot

- Dagligt Allehanda* 11.12.1787. <https://tidningar.kb.se/dxq2npj4lgxh1z/part/1/page/1>. Viitattu 10.9.2024.
- Kalm, Pehr & Snellman, Johan 1762: *Tankar om informations-werket i Österbotn, i synnerhet det privata*. Turku: Johan Christopher Frenckell.
- Kraftman, Johan 1747: *Utdrag af Academiska Föreläsningar Uti Landthushållningen*. Tukholma: Lars Salvius.
- Kraftman, Johan 1751: *Tal on läsnings-werket, hållne wid examina anniversia, i Björneborgs trivial-schola af Johan Kraftman rect. scholae*. Tukholma: Lars Salvius.
- Kraftman, Johan 1761: *Tankar, om den wanmagt: Uti hwilken finska landtman sig befinner*. Tukholma: Lars Salvius.
- Kraftman, Johan 1784: *Berättelse om Lattomeri kärres utdikning*. Tukholma: P. A. Brodin.

Tutkimuskirjallisuus

- Ahokas, Minna 2011: *Valistus suomalaisessa kirjallisuudessa 1700-luvulla*. Helsinki: Suomen tiedeseura.
- Browallius, Johannes Magni (Johan) 1751: *Oförgripeliga tankar om underwisingsvärket wid gymnasier och scholarne i riket*. Finland: Jacob Merckell.
- Burke, Peter 2023: *Tiedon sosiaalishistoria. Gutenbergista Diderot'hon*. Suomentanut Tatu Henttonen. Tampere: Vastapaino.
- Burman, Carina 1999: *Upplysningens tidevarv. Teoksessa Wrede, Johan (toim.) Finlands svenska litteraturhistoria 1*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. 142–170.
- Chydenius, Anders 1761/1762: *Kolme talouspoliittista kysymystä*. Anders Chydeniuksen kootut teokset. Suomentanut Heikki Eskelinen. <https://kootutteokset.chydenius.fi/kirjoituksia/tre-politiskt-ekonomiska-fragor/>. Viitattu 10.9.2024.
- Chydenius, Anders 1765: *Hvad kan vara orsaken, at sådan myckenhet svensk folk flytter utur landet?* <https://kootutteokset.chydenius.fi/sv/kirjoituksia/utflyttning/>. Viitattu 10.9.2024.
- Havu, Kaarlo & Huhtinen, Johannes 2022: *Johdanto: Uuden ajan julkisuus*. Teoksessa Havu, Kaarlo & Huhtinen, Johannes (toim.) *Ajatusten näyttämö. Julkisen keskustelun synty varhaismodernissa Euroopassa*. Helsinki: Gaudeamus. 27–50.

- Heikkinen, Antero 1972: *Hyöty, valistus ja koulu. Suomen aate- ja oppihistoria 1700-luvulla*. Helsinki: Ylioppilastuki ry.
- Helsing, My & Ilmakunnas, Johanna 2023: *Shopping i Stockholm. Sociala praktiker på gatunivå, 1700–1850*. Stockholm: Stockholmia förlag. <https://doi.org/10.33819/kriterium.46>.
- Hultin, Arvid 1906: *Finlands litteratur under frihetstiden*. Förra delen. Helsingfors: Förlagsaktiebolaget Helios.
- Hultin, Arvid 1910: *Det ekonomiska tidevarvet i Finlands litteraturhistoria: ur odlingsens hävder under frihetstidens senare del*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Huttunen, Rauno 2014: ”Habermas, Jürgen”. *Logos-ensyklopedia*. Eurooppalaisen filosofian seura ry. <https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/habermas-jurgen#Julkisuusparadigma>. Viitattu 17.9.2024.
- Huttunen, Rauno 2019: Jürgen Habermasin yhteiskuntateoriat. Teoksessa Kauppinen, Ilkka – Pyykkönen, Miikka – Moisio, Olli-Pekka (toim.) *1900-luvun saksalainen yhteiskuntateoria*. Helsinki: Gaudeamus. 148–170.
- Ikonen, Teemu 2010: *Eurooppalaisen kirjallisuuden ensyklopedia eli Don Quijoten perilliset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Joutsivuo, Timo 2010: Papeiksi ja virkamiehiksi. Teoksessa Hanska, Jussi & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.) *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Helsinki: SKS. 112–183.
- Kananoja, Kalle 2022: Lääketieteen julkisuus ja ”väärä” tieto 1700-luvun atlanttisessa maailmassa. Teoksessa Havu, Kaarlo & Huhtinen, Johannes (toim.) *Ajatuksen näyttäjä. Julkisen keskustelun synty varhaismodernissa Euroopassa*. Helsinki: Gaudeamus. 201–227.
- Kant, Immanuel 2017 [1784]: Vastaus kysymykseen: Mitä on valistus? Teoksessa Koivisto, Juha – Mäki, Markku – Uusitupa, Timo (toim.) *Mitä on valistus?* Tampere: Vastapaino.
- Kant, Immanuel 2022 [1803]: *Pedagogiikasta*. Suomentanut Markus Nikkarla. Johdannon kirjoittanut Juha Hämäläinen. Helsinki: Gaudeamus.
- Klinge, Matti 1990: *Professoreita*. Helsinki: Otava.
- Klinge, Matti 2006: *Iisalmen ruhtinaskunta. Modernin projekti sukuverkostojen periferiana*. Helsinki: SKS.
- Knif, Henrik 1999: *Tidningarna i Åbo*. Teoksessa Wrede, Johan (toim.) *Finlands svenska litteraturhistoria 1*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. 177–178.
- Kotivuori, Yrjö 2005: *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Anders Kraftman*. Verkkojulkaisu. <https://ylioppilasmatrikkeli.fi/henkilo.php?id=5591>. Viitattu 17.9.2024.
- Kyläkoski, Kaisa 2023: *Kanssakirjoittaminen Posttidningarissa ja Inrikes Tidningarissa 1729–1791*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Laiho, Hemmo & Koistinen, Olli 2024: Johdanto. Teoksessa Laiho, Hemmo & Koistinen, Olli (toim.) *Valistuksen haaste. Kirjoituksia järjen ja tiedon merkityksestä*. Helsinki: Gaudeamus. 9–28.
- Niemelä, Jari 1998: *Vain hyödynkö tähden? Valistuksen ajan hyötyajattelun, luonnontieteen ja talouspolitiikan suhde Pehr Adrian Gaddin elämäntyön kautta tarkasteltuna*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Nokkala, Ere 2020: Kansojen sosiaalisuudesta ja täydellistymisestä – Christian Wolffin kansainvälinen poliittinen ajattelu. – *Historiallinen Aikakauskirja* 3/2020 s. 294–307.
- Nokkala, Ere 2022: Painovapaus, julkisuus ja poliittinen keskustelu 1700-luvun Ruotsissa. Teoksessa Havu, Kaarlo & Huhtinen, Johannes (toim.) *Ajatusten näyttämö. Julkisen keskustelun synty varhaismodernissa Euroopassa*. Helsinki: Gaudeamus. 227–249.
- Pitkäranta, Reijo 2000: Browallius, Johan. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:skskbg-002257>.
- Sennefelt, Karin 2011: *Politikens hjärta. Medborgarskap, manlighet och plats i frihetstidens Stockholm*. Stockholm: Stockholmia.
- Stén, Johan 2021: *Kulta-aika. Valistus ja luonnontieteet Turun Akatemiassa*. Helsinki: Art House.
- Suolahti, Gunnar 1910: Miten Pietari Kalm tuli professoriksi. – *Historiallinen Aikakauskirja* 1/1910 s. 15–28.
- Tarkka, Laura 2022: Kansallinen ylpeys ja kansalliskirjallisuuksiin liittyvät kiistat 1700-luvun aikakauslehdissä: J. G. Zimmermanin tapaus. Teoksessa Havu, Kaarlo & Huhtinen, Johannes (toim.) *Ajatusten näyttämö. Julkisen keskustelun synty varhaismodernissa Euroopassa*. Helsinki: Gaudeamus. 201–227.
- Tieteen termipankki: Historia: Pohjanlahden kauppapakko. https://tieteentermipankki.fi/wiki/Historia:Pohjanlahden_kauppapakko. Viitattu 27.8.2024.
- Viitaniemi Ella 2016: Yksimielisyydestä yhteiseen sopimiseen. Paikallisyhteisön poliittinen kulttuuri ja Kokemäen kirkon rakennusprosessi 1730–1786. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Viitaniemi, Ella 2020: Johan Kraftman ja varhaisen kansalaisyhteiskunnan rakentaminen esiteollisena aikana. – *Auraica* 11/2020 s. 17–36.
- Viitaniemi, Ella 2024: Johan Kraftman ja valistusajan varhainen pedagoginen ajattelu. – *Kasvatus & Aika* 18/2024 s. 28–45.
- Virrankoski, Pentti 1986: *Anders Chydenius. Demokraattinen poliitikko valistuksen vuosisadalta*. Porvoo: WSOY.
- Virrankoski, Pentti 1997: Chydenius, Anders. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:skskbg-002432>.

- Virrankoski, Pentti 2000: Kraftman, Johan. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000402>.
- Wilmi, Jorma 2018: Maaseudun paikalliset ja heidän mahdollisuutensa sosiaalisen aseman nousuun 1700-luvun jälkipuoliskolla. Teoksessa Miettinen, Riikka & Viitaniemi, Ella (toim.) *Reunamailla. Tilattomat Länsi-Suomen maaseudulla 1600–1800*. Helsinki: SKS. 51–97.
- Wolff, Charlotta 2024: Valistus ja modernin eurooppalaisuuden alku. Teoksessa Laiho, Hemmo & Koistinen, Olli (toim.) *Valistuksen haaste. Kirjoituksia järjen ja tiedon merkityksestä*. Helsinki: Gaudeamus. 29–53.